

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษา การศึกษาของพระสงฆ์ในจิตตภาวันวิทยาลัย เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยสาระสำคัญดังต่อไปนี้คือ

1. ประวัติการศึกษาของพระสงฆ์
2. ความเป็นมาของจิตตภาวันวิทยาลัย
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ประวัติการศึกษาของพระสงฆ์

การศึกษาของพระภิกษุสามเณรตั้งแต่พุทธกาลมี 2 ชนิด ชนิดแรกเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมหรือเรียกว่าคันทนุสฺสวณ ได้แก่การศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้า ชนิดที่สอง เป็นการศึกษาพระกัมมัฏฐาน หรือเรียกว่าวิปัสสนาธุระ ได้แก่การศึกษาวิธีฝึกหัดจิตใจของตนเองให้ปราศจากกิเลส การศึกษาพระปริยัติธรรมนั้นเป็นหลักสำคัญในการตั้งมั่นแห่งพระพุทธรศาสนา เป็นรากฐานของการปฏิบัติธรรม¹ เมื่อพระพุทธรเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายเห็นความสำคัญของการศึกษาและการปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้า จึงร่วมมือกันทำสังคายนาพระธรรมคำสั่งสอนนั้นไว้เป็นแบบฉบับได้ศึกษาและปฏิบัติสืบต่อกันมา พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้าที่รวบรวมไว้มีจำนวน 84,000 พระธรรมขันธ์ แบ่งเป็น 3 หมวดคือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก รวมเรียกว่าพระไตรปิฎก ดังนั้นพระไตรปิฎกจึง

¹พระธรรมวรานายก (สมบุรณ์ จนทกเถร), วิวัฒนาการการศึกษาของสงฆ์

(กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 17-18.

เป็นตำราสำคัญของพระพุทธรักษาสาส์นมา²

พระไตรปิฎกนั้นเดิมเป็นภาษาบาลี ครั้นเมื่อพระพุทธรักษาสาส์นเผยแผ่ไปยังประเทศต่าง ๆ ก็ได้มีการแปลพระไตรปิฎกให้เป็นภาษาของประเทศตนเพื่อให้ศึกษาเข้าใจง่าย บางประเทศคิดว่าถ้าแปลพระไตรปิฎกแล้ว อาจทำให้ถ้อยความในพระไตรปิฎกคลาดเคลื่อนจากของเดิม ด้วยเหตุนี้จึงควรจะศึกษาภาษาบาลีให้เข้าใจเสียก่อน แล้วจึงศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนในพระไตรปิฎก ถ้อยคำหรือใจความในพระไตรปิฎกก็จะไม่ผิดไปจากเดิม เพราะฉะนั้นการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในขั้นแรกก็คือ การศึกษาภาษาบาลีแล้วจึงศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนจากพระไตรปิฎกต่อไป การศึกษาภาษาบาลีและการศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนจากพระไตรปิฎก รวมเรียกว่าการศึกษาพระปริยัติธรรม³

ในประเทศไทย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงทำนุบำรุงการศึกษาของพระสงฆ์ตลอดมา และทรงยกย่องพระภิกษุสามเณรที่มีความรู้พระปริยัติธรรมเสมอมา จึงได้มีการสอบพระปริยัติธรรมเกิดขึ้น เพื่อเป็นเครื่องทดสอบความรู้พระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรว่ามีความรอบรู้เพียงใด จากนี้ก็จะทรงตั้งให้มีสมณศักดิ์ตามสมควรแก่คุณธรรมและความรอบรู้ในพระปริยัติธรรม เพื่อจะได้เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมสืบต่อพระพุทธรักษาสาส์นให้ยั่งยืนถาวรต่อไป การสอบความรู้ขั้น สอบทั้งภาษาบาลีและความรู้คัมภีร์ในพระไตรปิฎกวิธีการสอบเป็นการแปลด้วยปากเปล่า คือให้อ่านคัมภีร์ภาษาบาลี แล้วแปลเป็นภาษาไทยให้ถูกต้องทั้งไวยากรณ์และความหมาย จึงมักเรียกรูปแบบนี้กันว่า "แปลหนังสือ" หรือ "แปลพระปริยัติธรรม"⁴

ในสมัยกรุงสุโขทัย การศึกษาของพระสงฆ์อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ หลักสูตรไม่ปรากฏชัด คงได้แก่ การศึกษาภาษาบาลี พระไตรปิฎก และศิลปศาสตร์ต่าง ๆ สถาบัน

² กองศาสนศึกษา, ประวัติการศึกษาของคณะสงฆ์ (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2527), หน้า 1.

³ Mahamakut Educational, Council, Buddhist Education in Thailand (Bangkok : Mahamakutraja vidyalaya Press, 1961), pp.3-5.

⁴ พระราชวรมุนี (ประยูรย์ ปยุตโต), "การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย," พุทธจักร 23 (มิถุนายน 2512) : 14-18.

ศึกษาได้แก่ พระราชมณฑลเชียรตามวังต่าง ๆ เป็นหลัก และวัดต่าง ๆ ที่มีการสอนย่อย ๆ เป็นบางแห่ง ผู้สอนไม่ปรากฏชัดคงได้แก่พระมหากษัตริย์ พระมหาเถระและนักปราชญ์ต่าง ๆ แต่การประเมินผลการเรียนหรือการสอบยังไม่ปรากฏชัด^๕ สรุปแล้วการศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยนี้จะเป็นไปตามความเหมาะสมกับสถานการณ์และตามอัธยาศัยของผู้สอน

ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา การศึกษาของพระสงฆ์อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ พระภิกษุสามเณรผู้สอบพระปริยัติธรรมได้ ทรงยกย่องแต่งตั้งเป็นเปรียญ ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดให้คณะสงฆ์ดำเนินการด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมขึ้น เพื่อให้กุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาทุกรูปได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมกันอย่างจริงจัง จึงมีคำว่า "บวชเรียน" เกิดขึ้นในสมัยนั้นเป็นต้นมา จวบจนปัจจุบันนี้ มีการกำหนดหลักสูตร เวลาเรียน การประเมินผล และกำหนดฐานะของผู้สอบไล่ได้ไว้เป็นการแน่นอน กล่าวคือใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีจำนวน 84,000 พระธรรมขันธ์เป็นหลักสูตรในการกำหนดชั้นเรียนโดยแยกเป็นปิฎกดังนี้

พระสุตตันตปิฎก จำนวน 21,000 พระธรรมขันธ์

พระวินยปิฎก จำนวน 21,000 พระธรรมขันธ์

พระอภิธรรมปิฎก จำนวน 42,000 พระธรรมขันธ์^๖

และแบ่งชั้นเรียนออกเป็น 3 ชั้นหรือ 3 ประโยคตามปิฎกทั้ง 3 นั้นคือ

1. เปรียญตรี ต้องแปลจบพระสุตร
2. เปรียญโท ต้องแปลจบพระสุตรและพระวินย
3. เปรียญเอก ต้องแปลจบพระสุตร พระวินยและพระอภิธรรม

ผู้ที่เรียนจบเปรียญตรี-โท-เอก เรียกว่ามหาเปรียญบาลี

สถานศึกษา ในสมัยอยุธยาได้ทรงโปรดให้จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมอยู่ในบริเวณพระบรมมหาราชวังเป็นหลัก ส่วนตามวัดต่าง ๆ ก็มีการเรียนการสอนบ้างเป็นแห่งย่อย

^๕ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

(กรุงเทพมหานคร : กองแผนงานการศึกษา สำนักนายกรัฐมนตรี, 2526), หน้า 2.

^๖ กองศาสนศึกษา, ประวัติการศึกษาของคณะสงฆ์, หน้า 16.

ผู้สอนนั้น ได้แก่ องค์พระมหากษัตริย์ผู้เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกเองบ้าง ราชบัณฑิตทั้งหลาย บ้าง พระเถระผู้ทรงความรู้พระไตรปิฎกบ้าง เป็นครูผู้สอน

ขบวนการเรียนการสอนนั้น กำหนดเอาพระไตรปิฎกที่จารึกลงในใบลานเป็นหนังสือแบบเรียนและหนังสือชั้นมูลฐานในการเรียนคือ มูลกัจจายน์ เพื่อให้รู้เรื่องอักษรวิธีก่อนเรียนพระไตรปิฎก⁷ สำหรับผู้เรียนชั้นเริ่มแรกจะต้องเรียนหนังสือมูลกัจจายน์ เพื่อให้รู้อักษรวิธีก่อนอย่างน้อยเป็นเวลา 2 ปี แล้วจึงเรียนแปลพระไตรปิฎกได้ โดยปกติแล้วผู้เรียนต้องใช้เวลาในการเรียนตั้งแต่มูลกัจจายน์จนจบแล้วแปลพระไตรปิฎกได้ อย่างน้อยต้องใช้เวลา 3 ปี เมื่อเห็นว่ามีความรู้ความสามารถในการแปลได้ดีแล้ว ก็จะแจ้งให้ครูบาอาจารย์ทราบ และให้เจ้าสำนักกราบทูลพระมหากษัตริย์ให้ทรงทราบ เพื่อจะได้โปรดให้ประกาศการสอบไล่วัดความรู้ของพระภิกษุสามเณรชั้น เรียกว่า "สอบสนามหลวง" หมายถึงว่าเป็นการสอบในพระบรมราชูปถัมภ์ ทรงยกย่องผู้สอบได้ใหม่ศักดิ์เป็น "มหา" นำหน้าชื่อ

การวัดและการประเมินผลการเรียน เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงประกาศให้มีการสอบพระปริยัติธรรมขึ้นแล้ว พระมหาเถระและราชบัณฑิตทั้งหลายก็จะจัดตั้งคณะกรรมการขึ้น โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประธานในการสอบ วิธีการสอบนั้น ใช้การท่องและแปลปากเปล่าต่อหน้าคณะกรรมการ⁸

การศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรี เป็นแนวเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา หลักสูตรการศึกษาใช้พระไตรปิฎก พระภิกษุสงฆ์ผู้มีความรู้ในพระพุทธานุศาสนากับราชบัณฑิตเป็นผู้สอน ในการสอบยังคงใช้ปากเปล่าเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคแรก (ร. 1-ร. 4) ในระยะเริ่มแรกนี้การศึกษาของพระสงฆ์คงเหมือนกับสมัยอยุธยา ครั้นถึงสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงจัดการเปลี่ยนแปลงแก้ไขวิธีสอบไล่พระปริยัติธรรมขึ้นใหม่ โดยกำหนดวิธีการสอบให้เป็นประโยคตั้งแต่ประโยค 1-9 มีเกณฑ์ดังนี้ สอบได้ประโยค 1 และประโยค 2 แล้วยังไม่จัดว่าเป็นเปรียญ จะต้องสอบได้ 3 ประโยค แล้วจึงจัดว่าเป็นเปรียญ และเรียกตามลำดับขั้นว่าเปรียญ 3 ประโยค จนถึงเปรียญ 9 ประโยค

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

การกำหนดชั้นเปรียญมีหลักเกณฑ์ดังนี้ เปรียญ 3 ประโยคเป็นเปรียญตรี เปรียญ 4-5-6 ประโยค เป็นเปรียญโท เปรียญ 7-8-9 ประโยคเป็นเปรียญเอก และพระภิกษุสามเณรรูปใดสอบได้เปรียญ 3 ประโยค ยังไม่จำนิตยภัตถวาย (การถวายเงินแก่พระภิกษุสามเณรหลังจากเรียนจบเป็นค่าอาหารในสมัยก่อน) ต่อเมื่อได้เปรียญ 4 ประโยคขึ้นไป จึงจำนิตยภัตถวาย⁹

อนึ่งในเปรียญเอกด้วยกันยังจัดลำดับชั้นต่างกันคือ เปรียญ 7 ประโยค เรียกกันว่า เอก ส. คือ เอกสามัญ เปรียญ 8 ประโยค เรียกว่า เอก ม. คือ เอกมัชฌิมา และเปรียญ 9 ประโยค เรียกว่า เอก อ. คือ เอกอุดม

สถานศึกษา ในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้แก่ หอมนเฑียรธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ท้องพระโรง วังเจ้านาย และตามวัดต่าง ๆ บางแห่ง ในสมัยรัชกาลที่ 3 โปรดให้สร้างแก่งที่ริมหอพระปรีดีในบริเวณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พ.ศ. 2384 แก่งไม่พอกับจำนวนพระที่เข้าศึกษาจึงโปรดให้สอนหนังสือในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทและตามวัดต่าง ๆ บางแห่ง สมัยรัชกาลที่ 4 โปรดให้สร้างแก่ง 4 หลัง ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สำหรับราชบัณฑิตสอนหนังสือพระ¹⁰

ผู้สอนส่วนใหญ่ได้แก่ราชบัณฑิต พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่มีความรู้ สำหรับการวัดผลนั้นในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งยังทรงผนวชอยู่ ได้ทรงแก้ไขวิธีการสอบเสียใหม่ คือให้พระภิกษุสามเณรผู้เข้าสอบจับฉลากหนังสือผูกโบราณที่จะเข้าสอบก่อน แล้วนำหนังสือที่จับฉลากได้นั้น เข้าแปลโดยผ่านคณะกรรมการทั้ง 3 กอง ถ้าได้จัดว่าได้ประโยค 1 ในปี่นั้น เมื่อถึงปีที่ 2 หากผ่านก็ได้ประโยค 2 เมื่อผ่านได้ปีที่ 3 แล้วจึงจะนับเป็นเปรียญ 3 ประโยค หรือหากพระภิกษุสามเณรรูปใดที่เก่งในการแปลจะเข้าสอบปีเดียวตั้งแต่ประโยค 1-9 ประโยครวดเดียวก็ได้ วิธีการตัดสินของคณะกรรมการ คือ การทักท้วงในการแปลโดยทอดระยะให้เวลาแก่ผู้เข้าสอบจำนวน 3 ครั้ง หากทักท้วงครบ 3 ครั้งยังแก้ไขแปลให้ถูกต้องไม่ได้ ถือว่ายังสอบไม่ผ่านในการวัดผล¹¹

⁹สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย, หน้า 2-3.

¹⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

¹¹เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

สำหรับในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคหลังนั้น ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการปรับปรุงกิจการบ้านเมืองอย่างสมัยใหม่แทบทุกด้าน ทางศาสนานั้น ได้มีการปรับปรุงแก้ไขเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาให้ใหม่ระเบียบแบบแผนเจริญก้าวหน้ามากจนถือ เป็นแบบอย่างของการศึกษาคณะสงฆ์ในปัจจุบัน¹² การศึกษาของคณะสงฆ์ที่ได้จัดไว้ชั้นใหม่ได้โปรดให้ย้ายการสอนพระปริยัติธรรมที่หน้าวัดพระศรีรัตนศาสดารามออกมาจัดตั้งเป็นบาลีวิทยาลัย ชั้นที่วัดมหาธาตุเรียกว่า มหาธาตุวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2432 มีการจ่ายเงินเดือนแก่ผู้สอน และจ่ายค่าใช้สอยสำหรับวิทยาลัยทุกประการ นับเป็นวิทยาลัยแห่งแรกในประเทศไทย และเป็นการเริ่มจัดการศึกษาของสงฆ์ในรูปแบบ¹³

ต่อมาในปี พ.ศ. 2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จไปทรงเปิดมหามกุฏราชวิทยาลัยที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสทรงจัดการ ซึ่งมีการจัดรูปการศึกษาของพระสงฆ์แบบใหม่เป็นเอกเทศ และได้ทรงแก้ไขลักษณะการศึกษาพระปริยัติธรรมชั้นใหม่ โดยทรงปรึกษาร่วมกับพระเถรานุเถระ สร้างหลักสูตรชั้นใหม่ ทรงชำระและพิมพ์หลักสูตรเป็นภาษาไทย ซึ่งเดิมเป็นอักษรขอมและเขียนอยู่ในใบลาน พร้อมทั้งเปลี่ยนแปลงวิธีสอบบาลีเป็นแบบใหม่ด้วยข้อเขียนแทนการแปลด้วยปากเปล่า กำหนดการสอบทุกปี วิธีการสอบแบบนี้เรียกว่าการสอบมหามกุฏ แต่อย่างไรก็ตามในการเรียนการสอนแบบเก่าก็ยังคงใช้อยู่จึงมีการเรียนการสอนทั้งสองแบบในสมัยนั้น คือแบบใหม่และแบบเก่า ต่อมาในปี พ.ศ. 2439 ได้โปรดให้สร้างสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย เนื่องในการบำเพ็ญพระราชกุศลพระศพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร อุทิศถวายมหาธาตุวิทยาลัยเพื่อเป็นที่ศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาชั้นสูงสืบไปภายหลัง พระราชทานนามใหม่ว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีการเรียนการสอนทำนองเดียวกับมหามกุฏราชวิทยาลัย¹⁴

¹²จินดา จันทร์แก้ว, "การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในรอบ 200 ปี," พุทธจักร

6 (เมษายน 2525) : 6-7.

¹³สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สถานการณ์การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย, หน้า 4.

¹⁴กองศาสนศึกษา, ประวัติการศึกษาของคณะสงฆ์, หน้า 39-40.

ครั้นต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2454 ได้เริ่มการศึกษาพระปริยัติธรรมแบบนักธรรมชั้น ในระยะแรกเรียกว่า องค์ของสามเณรผู้ธรรม เพื่อปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์ให้เหมาะสม ให้มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาดีขึ้น และเพื่อเป็นหลักเกณฑ์ในการยกเว้นการเกณฑ์ทหารสำหรับสามเณร จะได้ศึกษาพระปริยัติธรรมต่อไป ไม่ต้องลาสิกขา มารับราชการทหาร และสามารถจัดครบหลักสูตรในปี พ.ศ. 2458 แต่ยังเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมแบบนักธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณรเท่านั้น ในปี พ.ศ. 2459 ได้เลิกสอบพระปริยัติธรรมด้วยวิธีปากเปล่าทุกประโยค เปลี่ยนมาใช้สอบด้วยการเขียนตอบ การสอบพระปริยัติธรรมด้วยวิธีปากเปล่าอันเป็นวิธีดั้งเดิมที่ใช้มาในประเทศไทย ก็ได้ถึงที่สุดลงตั้งแต่บัดนั้นมา¹⁵

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เปิดโอกาสให้คฤหัสถ์ชายหญิง ได้ศึกษาพระปริยัติธรรม เรียกว่า ธรรมศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2472 แบ่งเป็น 3 ชั้น คือ ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก เช่นเดียวกับพระภิกษุสามเณร แต่พระภิกษุสามเณรที่สอบได้นักธรรม จะเรียกว่า นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก การสอบนักธรรมสอบได้ 3 ชั้น (ปละชั้น) เป็นอิสระไม่ต้องเกี่ยวกับเปรียญธรรม แต่เปรียญธรรมนั้น ถ้าจะสอบ ก็ต้องสอบนักธรรมเสียก่อน กำหนดไว้ว่า สอบได้นักธรรมชั้นตรี มีสิทธิสอบประโยคเปรียญธรรม 3 สอบได้นักธรรมชั้นโท มีสิทธิสอบประโยคเปรียญธรรม 4-5-6 สอบได้นักธรรมชั้นเอก มีสิทธิสอบประโยคเปรียญธรรม 7-8-9 ส่วนคฤหัสถ์ที่สอบได้ธรรมศึกษานั้น ยังไม่อนุญาตให้สอบประโยคเปรียญธรรมใด ๆ เลย

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เมื่อปี พ.ศ. 2482 ได้มีการสอบเปรียญธรรม 4 ประโยคได้ในต่างจังหวัดเป็นต้นไป ในปี พ.ศ. 2484 ได้ออกระเบียบว่าด้วยการจัดการศึกษา พ.ศ. 2484 ประกาศจัดตั้งสำนักศึกษาพระปริยัติธรรม เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ศึกษา ในปี พ.ศ. 2486 ได้มีการสอบเปรียญธรรม 5 ในต่างจังหวัดอีกเพื่อความสะดวกแก่ผู้ศึกษา¹⁶

ส่วนที่มหาธาตุวิทยาลัยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสถาปนาขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2432 แล้วพระราชทานนามใหม่ว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยใน พ.ศ. 2439 และมหาเมฆกุญราชวิทยาลัยที่ได้ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2436 นั้นยังมีได้จัดรูปการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44-45.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58-60.

จนถึงวันที่ 16 กันยายน 2489 สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ได้สถาปนาการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา และในวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2490 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้สถาปนาการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมภิกษุสามเณรให้มีความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงในพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ พร้อมกับปรับปรุงการศึกษาวัดนธรรมทั่ว ๆ ไปของพระภิกษุสามเณรได้ดีขึ้น การศึกษาของสงฆ์ในระยะนี้ คณะสงฆ์ยังไม่ได้ยอมรับว่าเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างเป็นทางการ จนถึงวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2512 มหาเถรสมาคมได้ออกคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ อันเป็นการรับการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งนั้นเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างเป็นทางการ¹⁷

ในปี พ.ศ. 2500 มีการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทันสมัยขึ้น แบ่งการศึกษาเป็นปีละ 2 ภาคเรียน วิชาหลักในการศึกษาคือ พุทธศาสนาและให้เน้นการศึกษาวิชาสมัยใหม่และวิธีการค้นคว้าวิจัย เพื่อให้การประกาศพุทธศาสนาได้ผลดียิ่งขึ้น นักศึกษาจะต้องศึกษาวิธีเผยแพร่ และพิจารณาตัดสินความถูกต้องของคำสอนของพระพุทธเจ้าในโลกปัจจุบันด้วย เพราะโลกปัจจุบันมีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เศรษฐกิจการเมืองและอื่น ๆ ซึ่งต้องพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์และเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้พุทธศาสนายังคงมีความสัมพันธ์กับโลกในสมัยใหม่¹⁸ คณะสงฆ์ได้มองเห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงให้ภิกษุสามเณรได้ศึกษาวิชาการสมัยใหม่ด้วย จึงได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมที่ได้ปรับปรุงใหม่เรียกว่า บาลีแผนใหม่ เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2507 และเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2514 กระทรวงศึกษาธิการด้วยความเห็นชอบของคณะสงฆ์ได้ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2514 เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้รับการศึกษาวิชาการทั้งทางฝ่ายปริยัติธรรมและฝ่ายสามัญศึกษาควควบกัน ไป¹⁹

¹⁷ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สภามหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ไทย, หน้า 6.

¹⁸ Phra Rajavaramuni (Prayudh Payutto), Mahachulalongkornrajavidyalaya Buddhist University under Royal Patronage (Bangkok : Thai Watana Panich, 1967), pp. 8-10.

¹⁹ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สภามหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ไทย, หน้า 7.

การศึกษาของพระสงฆ์ในปัจจุบัน นอกจากการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนก
นักธรรมซึ่งดำเนินติดต่อกันมาจนเป็นการศึกษาตามประเพณีแล้ว ก็มีการศึกษาระบบอื่น ๆ สำหรับ
พระภิกษุสามเณรดังนี้

ก. การศึกษาที่คณะสงฆ์จัดขึ้นและดำเนินการให้สอดคล้องกับระบบของรัฐ ได้แก่
มหาวิทยาลัยทั้ง 2 แห่ง²⁰ คือ

(1) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งได้เริ่มดำเนินการศึกษาระดับปริญญาตรีตั้ง
แต่ปี พ.ศ. 2490 วัตถุประสงค์เพื่อสร้างภิกษุสามเณรให้มีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนา
พร้อมทั้งหลักศาสนาและวิชาการอย่างอื่น อันจะช่วยให้สามารถดำรงไว้ซึ่งพระศาสนา และนำ
พุทธธรรมไปเผยแพร่อให้เกิดสันติสุขแก่ประชาชนโดยทั่วไป ระบบบริหารอยู่ในความควบคุมของสภา
มหาวิทยาลัย ซึ่งมีนายกสภาฯ เป็นประธาน มีอำนาจหน้าที่ควบคุมนโยบายของมหาวิทยาลัย และ
พิจารณาแต่งตั้งถอดถอนคณะบริหารของมหาวิทยาลัย ซึ่งคณะเจ้าหน้าที่ผู้บริหารกิจการของมหาวิทยาลัย
ตามนโยบายของสภามหาวิทยาลัย ประกอบด้วยอธิการบดี เลขานุการ คณบดี คณะกรรมการบาลี
อุดมศึกษา ผู้อำนวยการ หัวหน้ากอง และเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบหน่วยงานต่าง ๆ²¹ มีการจัดการ
ศึกษาระดับปริญญาตรีเป็น 3 คณะ ได้แก่ คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์
ปัจจุบันได้มีการศึกษาระดับปริญญาโทด้วย นอกจากนี้ยังมีสถานศึกษาในเครือข่าย ซึ่งได้แก่ โรงเรียน
บาลีสาธิตศึกษา โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา วิทยาลัยครุศาสนศึกษา โรงเรียนพุทธศาสนา
วันอาทิตย์ วิทยาลัยสงฆ์ภาคทักษิณ วิทยาลัยสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย²²

(2) สภากาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย เริ่มดำเนินการศึกษาระดับปริญญาตรี
ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2483 จุดมุ่งหมายเพื่อเป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นสถานศึกษาวิชาทั้งของชาติ

²⁰ พระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต), "ข้อควรทราบเกี่ยวกับการศึกษาของสงฆ์"
บันทึกการสัมมนาพระสงฆ์กับการประยุกต์ศาสนกิจให้สมัยนิยม (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์,
2528), หน้า 134.

²¹ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สภากาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย,
หน้า 20.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 23-40.

และต่างชาติเป็นสถานเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งในและนอกประเทศให้ภิกษุสามเณรมีความรู้และความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชนได้ ระบบบริหารอยู่ภายใต้การบริหารงานของคณะกรรมการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มีนายกสภามหาวิทยาลัยเป็นหัวหน้า ประกอบด้วยกรรมการซึ่งได้แก่ คณบดีและรองคณบดีของคณะต่าง ๆ โดยมีสำนักงานเลขาธิการทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการบริหารงานตามมติของคณะกรรมการสภาการศึกษา²³ มีการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรีเป็น 8 คณะ ได้แก่ คณะปรัชญา คณะจิตวิทยา คณะสังคมศาสตร์ คณะภาษาศาสตร์ คณะบาลี-สันสกฤต คณะประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะวิชาการศึกษาศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ ปัจจุบันได้มีการศึกษาระดับปริญญาโทด้วย นอกจากนี้ยังมีสถานศึกษาในเครือข่ายอันได้แก่ โรงเรียนวชิรมกุฏ (วัดมกุฏกษัตริยาราม) วิทยาลัยสงฆ์กำแพงแสน และมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ (วังน้อยอยุธยา)²⁴

ข. การศึกษาที่รัฐกำหนดขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ คือ โรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา²⁵ โดยกระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2514 ซึ่งเป็นการศึกษาประยุกต์ทั้งทางโลกและทางธรรม หลักสูตรประถมศึกษาตอนปลาย ประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นและประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยให้การศึกษาแขนงนี้อยู่ในความควบคุมของสภาการศึกษาคณะสงฆ์ มีกรมการศาสนาเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ²⁶

ค. การศึกษาในระบบของรัฐ ซึ่งหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลจัดให้แก่พระภิกษุสามเณร โดยขออนุญาตจากรัฐ ได้แก่ โรงเรียนผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุสามเณร มีลักษณะเหมือนโรงเรียนผู้ใหญ่ฆราวาส นอกจากมีเงื่อนไข เช่นระดับประถมศึกษา พระภิกษุสามเณรจะต้องได้นักธรรมตรี เป็นต้น

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 40-41.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54-59.

²⁵ พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), "ข้อควรทราบเกี่ยวกับการศึกษาของสงฆ์"

บันทึกการสัมมนาพระสงฆ์กับการประยุกต์ศาสนกิจให้สมัย, หน้า 135.

²⁶ จินดา จันท์แก้ว, "การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในรอบ 200 ปี," พุทธจักร :

ง. การศึกษาที่พระสงฆ์จัดขึ้นและดำเนินการเองเป็นอิสระจากคณะสงฆ์และระบบของรัฐ ได้แก่ จิตตภาวันวิทยาลัย และสถานฝึกปฏิบัติธรรมต่าง ๆ²⁷

2. ความเป็นมาของจิตตภาวันวิทยาลัย

จิตตภาวันวิทยาลัย เป็นสถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนาของพระภิกษุและสามเณร ตั้งอยู่ที่ตำบลนาเกลือ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี เริ่มก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2510 โดยมีผู้บริจาคที่ดินให้ การดำเนินงานก่อตั้งวิทยาลัยนี้ดำเนินงานตามตราสารจัดตั้งของมูลนิธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัยที่ขอจดทะเบียน และได้รับอนุญาตตามกฎหมายจากทางราชการ วิทยาลัยนี้เป็นงานของมูลนิธิฯ ทุนการก่อสร้างและดำเนินงานทั้งหมดนี้ ได้มาจากศรัทธาการบริจาคของประชาชน ไม่ได้ของงบประมาณจากรัฐ²⁸

แนวคิดในการก่อตั้งวิทยาลัย

การที่พระสงฆ์จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาและบำเพ็ญประโยชน์ให้กับสังคมนั้น พระสงฆ์ควรจะเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจทั้งทางพระพุทธศาสนาและสังคมทุก ๆ ด้านด้วย จึงจะทำงานได้สำเร็จ ในการสร้างบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมได้นั้น จิตตภาวันวิทยาลัยจึงได้ก่อตั้งขึ้น เพื่อให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลก โดยมีได้ต้องการให้นำไปเทียบวิทยฐานะแต่อย่างใด เพราะต้องการสร้างพระสงฆ์ขึ้นมารับใช้พระศาสนาและบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม²⁹

²⁷ พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต), "ข้อควรทราบเกี่ยวกับการศึกษาของสงฆ์" บันทึกการสัมมนาพระสงฆ์กับการประยุกต์ศาสนกิจให้สมัย, หน้า 134-135.

²⁸ จิตตภาวันวิทยาลัย, อนุสรณ์งานฉลองครบรอบ 9 ปี จิตตภาวันวิทยาลัย วันที่ 4-12 มีนาคม 2519 (ชลบุรี : โรงพิมพ์จิตตภาวันวิทยาลัย, 2519), หน้า 18.

²⁹ สัมภาษณ์ พระราชธรรมภาณี (กิตติวุฑโฒ ภิกษุ), ผู้อำนวยการจิตตภาวันวิทยาลัย, 2 กันยายน 2531.

วัตถุประสงค์ของวิทยาลัย

วิทยาลัยได้วางวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ทั้งทาง
ธรรมและทางโลก เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สังคมตามพุทธ
ประสงค์ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญและทรงสั่งสอนสาวกให้ปฏิบัติตามหลักสาม
ประการคือ

1. จงบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ชาวโลก
2. จงยังความสุขให้เกิดชนแก่ชาวโลก
3. จงอนุเคราะห์แก่ชาวโลก³⁰

การจัดองค์การของวิทยาลัย

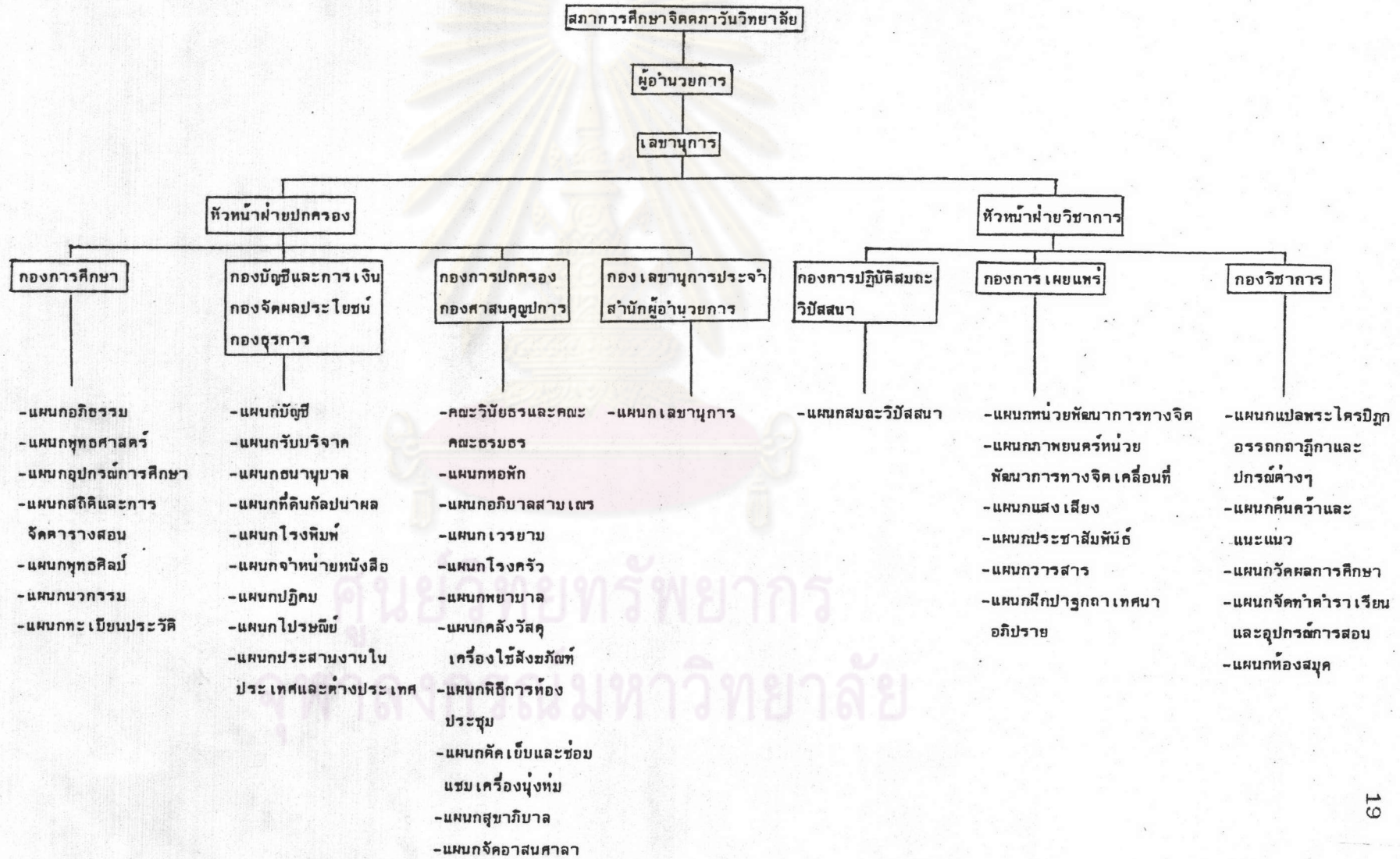
จิตตภาวันวิทยาลัยเป็นงานของมูลนิธิธรรมาศรมหาธาตุวิทยาลัย ตั้งขึ้นตามตราสารของ
มูลนิธิฯ ไม่ได้ขึ้นตรงกับมหาเถรสมาคม เพราะในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ไม่มี
ระเบียบจัดตั้ง การบริหารงานต่าง ๆ ในวิทยาลัยใช้หลักของ "ธรรมาธิปไตย" คือ การควบคุมกัน
เองภายในวิทยาลัย และอยู่ภายใต้การสังเกตการณ์ของผู้อำนวยการวิทยาลัย³¹ การจัดองค์การ
ของวิทยาลัยได้จัดแบ่งสายงานออกเป็น 7 กอง แต่ละกองประกอบด้วยแผนกต่าง ๆ รวม 40
แผนก³² ดังแสดงในแผนภูมิภาพที่ 1

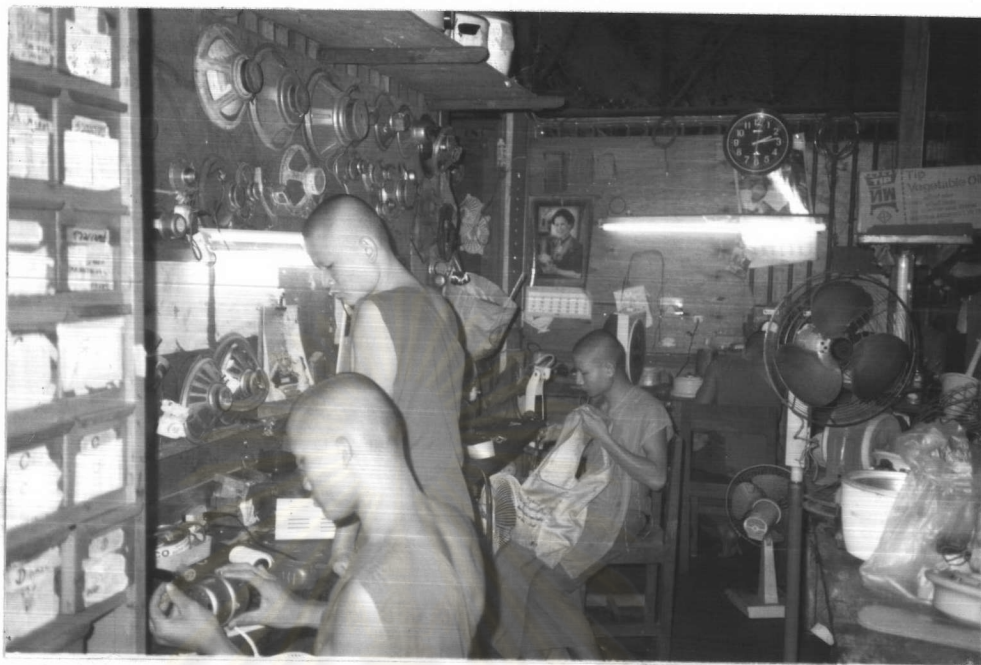
³⁰ จิตตภาวันวิทยาลัย, อนุสรณ์งานฉลองครบรอบ 9 ปี จิตตภาวันวิทยาลัย วันที่ 4-12
มีนาคม 2519, หน้าคำนำ.

³¹ สัมภาษณ์ พระราชธรรมภานี (กิตติวิฑู โฆ ภิกขุ), ผู้อำนวยการจิตตภาวันวิทยาลัย,
12 สิงหาคม 2532.

³² สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์พงษ์ศักดิ์, เลขานุการจิตตภาวันวิทยาลัย, 10 ตุลาคม 2531.

33 แผนภาพ พระครูสังฆราชแห่งมหาคณิศวณิชวิทยาลัย, เลขานุการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 10 ตุลาคม 2531.

รูปภาพที่ 28 นักศึกษาขณะฝึกปฏิบัติงานในแผนกไฟฟ้า

รูปภาพที่ 29 นักศึกษาขณะฝึกปฏิบัติงานในแผนกโรงนิรม์

ระบบการศึกษา

วิทยาลัย ได้จัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณร โดยแบ่งเป็น 4 คณะ ได้แก่

(1) คณะพุทธศาสตร์ เปิดสอนเมื่อปี พ.ศ.2510 มีวัตถุประสงค์คือ พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้เพื่อให้เป็นพระที่มึความรู้ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ใช้เวลาเรียน 9 ปี โดยเริ่มตั้งแต่ระดับชั้นปฐมพุทธศาสตร์มาชั้นมัธยมพุทธศาสตร์จนถึงระดับชั้นอุดมพุทธศาสตร์ (แต่ละระดับใช้เวลาเรียน 3 ปี) ผู้สมัครเป็นนักศึกษาคณะพุทธศาสตร์ต้องมีคุณสมบัติคือ³⁴

- 1.1 ต้องจบการศึกษาภาคบังคับ (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6) และมีอายุไม่เกิน 15 ปี
- 1.2 ต้องมีสุขภาพดี ไม่มีโรคติดต่อ
- 1.3 ต้องผ่านการสอบคัดเลือกตามที่วิทยาลัย ได้ดำเนินการ
- 1.4 ไม่ว่าจะเป็นสามเณรหรือฆราวาส จะต้องบวชเป็นสามเณรใหม่ทั้งหมดตามที่วิทยาลัย ได้ดำเนินการ

วิชาที่เรียนแบ่งเป็นหลักใหญ่ ๆ 2 ประการคือ³⁵

ก. วิชาพระพุทธศาสนา ได้แก่ วิชาภาษาบาลี วิชาพระสูตร วิชาพระวินัย วิชาพระอภิธรรม และวิชาพุทธประวัติ

ข. วิชาสามัญ ได้แก่ วิชาวิทยาศาสตร์ วิชาคณิตศาสตร์ วิชาสังคมศึกษา วิชาภาษาไทย วิชาภาษาอังกฤษ วิชาสุขศึกษาและวิชาศิลปะ

การประเมินผลการเรียนนั้น โดยการสอน เกณฑ์การตัดสินคะแนนนั้น วิชาสายศาสนาใช้เกณฑ์คะแนนร้อยละ 60 ขึ้นไป วิชาสามัญใช้เกณฑ์คะแนนร้อยละ 50 หากนักศึกษาสอบไม่ผ่านวิชาใดก็มีการสอนซ่อมเสริม

³⁴สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์พงษ์ศักดิ์, เลขานุการจิตตภาวันวิทยาลัย, 10 ตุลาคม 2531.

³⁵จิตตภาวันวิทยาลัย, "ปฏิทินการศึกษาจิตตภาวันวิทยาลัย ปีการศึกษา 2532."

(ชลบุรี : จิตตภาวันวิทยาลัย, 2532). (อัดสำเนา)

(2) คณะนवरธรรมศาสตร์ เปิดสอนเมื่อปี พ.ศ. 2524 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระภิกษุสามเณร มีความรู้ สามารถกลับไปพัฒนาวัดและดูแลวัดของตนเองได้ นอกจากนี้จะเป็นการส่งเสริมความถนัดของแต่ละบุคคลแล้ว ยังเป็นการสนองความต้องการของวัดต่าง ๆ ซึ่งต้องการพระภิกษุสามเณรที่มีความชำนาญในด้านต่าง ๆ อีกด้วย³⁶ ผู้สมัครเป็นนักศึกษาในคณะนवरธรรมต้องมีคุณสมบัติคือ

- ก. ต้องเป็นพระภิกษุ ที่ทางวัดส่งมาเรียนโดยเจ้าอาวาสของวัดนั้น ๆ จะต้องรับรอง
- ข. หากเป็นสามเณร จะต้องมียุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป แต่ต้องไม่เกิน 20 ปี และจะต้องบวชเป็นสามเณรใหม่ตามที่วิทยาลัยได้ดำเนินการ
- ค. ต้องมีสุขภาพดี ไม่มีโรคติดต่อ

คณะนवरธรรมศาสตร์ยังได้แบ่งเป็นแผนกวิชาต่าง ๆ 7 แผนกวิชาคือ³⁷

- ก. แผนกโยธา เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ความชำนาญด้านการก่อสร้าง สามารถดูแลรักษาซ่อมแซมวัดและสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาได้ วิชาที่เรียนได้แก่ วิชาช่างไม้ งานปูน และงานเชื่อมโลหะ แผนกวิชานี้เป็นวิชาบังคับที่นักศึกษาปีที่ 1 ทุกรูป จะต้องศึกษาเป็นเวลา 1 ปี หลังจากนั้นเมื่อขึ้นปีที่ 2 นักศึกษาสามารถเลือกเรียนในแผนกวิชาต่าง ๆ ตามความสนใจได้
- ข. แผนกไฟฟ้า เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้เกี่ยวกับการดูแลรักษา ซ่อมแซมเครื่องใช้ไฟฟ้าอิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ เป็นการสนองความต้องการของวัดต่าง ๆ ซึ่งต้องการพระภิกษุสามเณรที่มีความรู้ความชำนาญในด้านนี้
- ค. แผนกโรงพิมพ์ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ เกี่ยวกับการพิมพ์หนังสือเอกสารต่าง ๆ เป็นการส่งเสริมความถนัดของแต่ละบุคคล นักศึกษาสามารถเลือกศึกษาได้ตามความสนใจ

³⁶ สัมภาษณ์ พระราชธรรมภานี (กิตติวุฑโฒ ภิกขุ), ผู้อำนวยการจิตตภาวันวิทยาลัย,

12 สิงหาคม 2532.

³⁷ สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์พงษ์ศักดิ์, เลขานุการจิตตภาวันวิทยาลัย, 25 มิถุนายน

ง. แผนกเครื่องยนต์ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้เกี่ยวกับเครื่องยนต์กลไกต่าง ๆ และสามารถดูแลรักษาซ่อมแซมได้ เป็นการส่งเสริมความถนัดของแต่ละบุคคล นักศึกษาสามารถเลือกศึกษาได้ตามความสนใจ

จ. แผนกโรงสีข้าว เพื่อให้สอดคล้องกับโครงการโรงสีข้าวช่วยชาวนา (เดิมชื่อโครงการธนาคารข้าว) ที่วิทยาลัยได้ดำเนินการ ยังเป็นการส่งเสริมความถนัดของพระภิกษุสามเณร ให้มีความรู้เกี่ยวกับงานช่างกลโรงงาน และงานกลึงต่าง ๆ นักศึกษาสามารถเลือกศึกษาได้ตามความสนใจ

ฉ. แผนกพุทธศิลป์ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ด้านศิลปกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เป็นการรักษาถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนาและรักษาพุทธศิลป์ต่าง ๆ

ช. แผนกงานประปา เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ด้านงานประปา ซึ่งเป็นการส่งเสริมความถนัดของแต่ละบุคคล นักศึกษาสามารถเลือกศึกษาได้ตามความสนใจ

การเรียนการสอนในคณะนวกธรรมนี้ เป็นการเรียนโดยการฝึกปฏิบัติ หลักสูตร 2 ปี โดยปีแรกนักศึกษาทั้งหมดต้องเรียนวิชาบังคับในแผนกโยชาก่อน เมื่อขึ้นปีที่สองนักศึกษาสามารถเลือกเรียนวิชาในแผนกต่าง ๆ ตามความสนใจได้ วิชาที่เรียนจึงเป็นวิชาทางโลก อันได้แก่วิชาการก่อสร้างงานไม้ งานปูน งานเชื่อมโลหะ วิชาไฟฟ้า งานพิมพ์ วิชาเครื่องยนต์ งานเคาะหนังสี งานกลึง งานประปา เป็นต้น ซึ่งวิชาเหล่านี้เรียนรู้โดยการฝึกปฏิบัติ อาจารย์ผู้สอนจะประเมินผลโดยดูจากผลงานและความตั้งใจในการปฏิบัติงานของนักศึกษาสำหรับวิชาความรู้ทางศาสนานั้น ทางวิทยาลัยได้กำหนดให้นักศึกษาในคณะนวกธรรมทุกรูปต้องศึกษาหลักสูตรนักษัตรที่วิทยาลัยได้จัดสอนในภาคค่ำเพื่อเป็นการส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ทางธรรมวินัย

3. คณะสังฆาธิการ เปิดสอนเมื่อปี พ.ศ. 2524 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระภิกษุมีความรอบรู้ในด้านการปกครอง การเป็นผู้นำทางจิตใจแก่ประชาชน การบริหาร การนำประชาชนพัฒนาในด้านวัตถุและจิตใจ เพื่อแก้ปัญหาชีวิตขาดแคลนสมการเจ้าอาวาส ที่มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาวัด คุณสมบัติของผู้ที่สมัครเป็นนักศึกษาในคณะนี้ คือ

- ก. ต้องเป็นพระภิกษุ ซึ่งบวชมาแล้วไม่ต่ำกว่า 5 พรรษา
- ข. ต้องสอบผ่านนักษัตรโท
- ค. ต้องมีการรับรองจากพระระดับเจ้าอาวาส

- ง. ต้องมีสุขภาพดี ไม่มีโรคติดต่อ
- จ. ต้องผ่านการสอบคัดเลือกตามที่วิทยาลัยได้จัดดำเนินการ

หลักสูตรการเรียนใช้เวลา 2 ปี โดยปีแรกให้ฝึกปฏิบัติงานบูรณาการ ปีที่ 2 เรียนวิชาพุทธศาสนา ได้แก่ วิชาภาษาบาลี วิชาพระสูตร วิชาพระวินัย วิชาพระอภิธรรม พระราชบัญญัติการปกครองของคณะสงฆ์

การประเมินผลการเรียนนั้น โดยการสอน เมื่อสอบผ่านแล้วต้องฝึกงาน 1 ปี โดยวิทยาลัยส่งไปปฏิบัติงานตามวัดต่าง ๆ ที่ขาดเจ้าอาวาสปกครองดูแลวัดนั้น ๆ

4. คณะอภิธรรม เปิดสอนเมื่อปี พ.ศ. 2524 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ธรรมขั้นสูง เพื่อสามารถสอนและเผยแผ่ได้ ใช้เวลาเรียน 2 ปี วิชาที่เรียนเป็นวิชาสายศาสนาทั้งหมด ผู้ที่จะเข้าศึกษาคณะอภิธรรมนี้ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

- ก. เป็นพระภิกษุ มีอายุไม่เกิน 25 ปี หรือถ้าเป็นสามเณร ต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 13 ปี
- ข. ต้องจบการศึกษาภาคบังคับ (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6)
- ค. ต้องผ่านการอบรมโครงการอบรมพระหน่วยพัฒนาการทางจิตของวิทยาลัยมาแล้ว

- ง. ต้องมีสุขภาพดี ไม่มีโรคติดต่อ

หลักสูตรการเรียนใช้เวลา 2 ปี ในระยะเวลา 2 ปีนี้ให้เรียนเฉพาะวิชาพระอภิธรรมพระสูตร และพระวินัย โดยเรียนวิชาพระอภิธรรมเป็นหลักสำคัญ

การประเมินผลโดยการสอน ผู้ที่จบการศึกษาต้องสอบอภิธรรม โชติกะให้ผ่าน

นอกจากนี้ยังมีคณะพิเศษอีกคณะหนึ่ง เรียกว่าคณะภาษาไทย เปิดสอนเมื่อปี พ.ศ. 2524 จัดสอนเป็นพิเศษสำหรับสามเณร และอุบาสิก้า ซึ่งเป็นชาวกะเหรี่ยง อาศัยอยู่แถบภูเขาเขตชายแดนด้านจังหวัดตากที่ต่อกับชายแดนของประเทศพม่า ชาวกะเหรี่ยงเหล่านี้ไม่ได้รับการศึกษา เนื่องจากอยู่ห่างไกลจากชุมชนและโรงเรียน ประกอบกับมีฐานะยากจน พูดภาษาไทยไม่ได้เลย ท่านผู้อำนวยการวิทยาลัยได้ไปพบ จึงได้นำเยาวชนไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงเหล่านี้ เข้ามาศึกษาที่วิทยาลัย เพื่อให้เยาวชนเหล่านี้มีความสำนึกในความเป็นคนไทย ได้เรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ให้สามารถพูดภาษาไทยได้ ส่วนเด็กผู้หญิงก็เพื่อป้องกันมิให้ถูกหลอกไปขาย เยาวชนเหล่านี้เมื่อเข้ามาศึกษาที่จิตตภาวัน เด็กผู้ชายให้บวชเป็นสามเณร เด็กผู้หญิงก็ให้ถือศีลบวช โภชนาและมุ่งชาวหม่มชาว

และถือศีลเรียกว่า อุบาสิกา

ในแต่ละปี ทางวิทยาลัยได้รับสามเณรและอุบาสิกาเชื้อสายกะเหรี่ยงเข้ามาศึกษา โดยวิทยาลัยได้จัดการศึกษาภาคบังคับตั้งแต่นั้นประมปีที่ 1 จนถึงชั้นประมปีที่ 6 ให้กับเยาวชนเหล่านี้ให้การศึกษาทั้งวิชาสามัญ และธรรมะ ตลอดจนการศึกษาวิชาการทำงานต่าง ๆ จุดมุ่งหมายเพื่อให้รู้เข้าใจในภาษาวัฒนธรรม พุทธศาสนา ให้สำนึกในความเป็นคนไทย³⁸

หลักสูตรสำหรับสามเณรและอุบาสิกาในคณะภาษาไทยนี้ ให้ศึกษาวิชาสามัญ ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งได้แก่ วิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ภาษาอังกฤษ ศิลปะ สำหรับวิชาศาสนาที่ให้ศึกษาได้แก่ วิชาพุทธประวัติ วิชาพระวินัย วิชาธรรมะ³⁹

แต่ละคณะมีกฎเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้เข้าเรียนแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์นักศึกษาทุกรูปจะต้องพักอาศัยอยู่ในหอพักที่วิทยาลัยจัดให้ ทางวิทยาลัยไม่เก็บค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น บัณฑิตที่ทางวิทยาลัยจัดถวายทั้งหมด รวมทั้งอุปกรณ์การศึกษา ภัตตาหาร เว้นแต่ความจำเป็นที่นอกจากวิทยาลัยจัดถวาย นักศึกษาต้องใช้จ่ายเอง

ระบบการศึกษานั้น แต่ละปีแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ภาคเรียน คือ ภาคต้น (มิถุนายน ถึง พฤศจิกายน) และภาคปลาย (ธันวาคม ถึง เมษายน) ในช่วงเปิดภาคเรียน การเรียนการสอนหยุดเฉพาะวันพระ และวันอาทิตย์ การวัดและการประเมินผลการเรียนนั้น วิทยาลัยใช้ระบบคะแนนคิดเป็นร้อยละ วิธีการประเมินมีทั้งการใช้แบบทดสอบ (ข้อสอบ) การสังเกตพฤติกรรมและการประเมินผลงาน⁴⁰

นอกจากการจัดการศึกษาที่แบ่งออกเป็นคณะต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ทางวิทยาลัยได้จัดกิจกรรมโครงการต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดนโยบายและวัตถุประสงค์ของวิทยาลัย เป็นการพัฒนาบุคลากรคือพระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม กิจกรรมโครงการที่วิทยาลัยจัดดำเนินการนี้ได้แก่

1. โครงการอบรมพระหน่วยพัฒนาการทางจิต วัดอุปประสงค์ เพื่อให้พระภิกษุมีความรู้ในทางพระพุทธศาสนา และมีความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การบริหาร การปกครอง วัฒนธรรม เป็นการพัฒนาพระภิกษุให้มีความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม ใช้เวลาในการอบรม 4 เดือน ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ หลักสูตรวิชาที่อบรมมีทั้งวิชาความรู้ศาสนาและวิชาการทางโลก ได้ดำเนินการอบรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 ปัจจุบัน

³⁸ สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์พงษ์ศักดิ์, เลขานุการจิตตภาวันวิทยาลัย, 1 กรกฎาคม 2532.

³⁹ จิตตภาวันวิทยาลัย, "ปฏิทินการศึกษาจิตตภาวันวิทยาลัย ปีการศึกษา 2532."

(ชลบุรี : จิตตภาวันวิทยาลัย, 2532). (อัดสำเนา)

⁴⁰ จิตตภาวันวิทยาลัย, อนุสรณ์งานฉลองครบรอบ 9 ปี จิตตภาวันวิทยาลัย วันที่ 4-12

มีพระภิกษุสามเณรที่เข้ารับการอบรมโครงการนี้ไปแล้ว 28 รุ่น เป็นจำนวนทั้งสิ้น 11,562 รูป⁴¹

2. โครงการเผยแพร่พุทธศาสนาของจิตตภาวันวิทยาลัย วัดอุปถัมภ์เพื่ออบรมประชาชน ให้เรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมที่ดำเนินการได้แก่ การเผยแพร่โดยการแสดงปาฐกถาธรรม การเผยแพร่โดยใช้เอกสาร การเผยแพร่โดยการออกฉายภาพยนตร์ การเผยแพร่โดยการบรรยายทางสถานีวิทยุ⁴²

3. โครงการอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน เพื่อให้เยาวชนมีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนา เป็นการส่งเสริมศีลธรรมจริยธรรมและพัฒนาจิตใจเยาวชน ในช่วงระยะเวลาปิดภาคการศึกษา วิทยาลัยจะรับสมัครนักเรียนที่ประสงค์จะบวชเป็นสามเณร หากนักเรียนคนใดไม่มีเจ้าภาพในการบวช ทางวิทยาลัยก็จะดำเนินการช่วยเหลือโดยเชิญผู้มีจิตศรัทธาร่วมเป็นเจ้าภาพ ใช้เวลา 1 เดือนเพื่อศึกษาอบรม ซึ่งมีทั้งการศึกษาภาควิชาการและการฝึกปฏิบัติ⁴³

4. โครงการโรงสีข้าวช่วยชาวนา (เดิมเรียกว่า โครงการธนาคารกลางข้าว) โดยวิทยาลัยนำเครื่องสีข้าวที่ผลิตขึ้นเอง ไปมอบให้ท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีการปลูกข้าวเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่ได้แก่ภาคกลาง โดยนำเครื่องสีข้าวไปติดตั้งในบริเวณวัด ซึ่งเป็นศูนย์รวมของชุมชนในชนบท เป็นการบริการช่วยเหลือชาวนา

5. โครงการธนาคารโค-กระบือ วัดอุปถัมภ์เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่ยากจนให้มีแรงงานสัตว์ไว้ใช้ในอาชีพเกษตรกรรม โดยวิทยาลัยได้นำโค-กระบือที่มีจิตเมตตาต่อสัตว์ ชื่อโค-กระบือที่จะถูกนำไปฆ่าแล้ว นำมาปล่อยที่จิตตภาวันวิทยาลัย ทางวิทยาลัยก็ได้นำโค-กระบือเหล่านั้นมอบให้แก่เกษตรกรที่ยากจนขาดโค-กระบือในการทำนา ที่มีความประพฤติดี ชยันต์นั้นเพียรในการประกอบสัมมาอาชีพ

6. โครงการส่งพระภิกษุสามเณรออกไปบำเพ็ญประโยชน์ในช่วงปิดภาคการศึกษา เป็นการบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม โดยการออกไปก่อสร้าง ซ่อมแซม โรงเรียน สถานือนามัย หอประชุม ศูนย์พัฒนาเด็กและอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์

⁴¹จิตตภาวันวิทยาลัย, "โครงการอบรมพระหน่วยพัฒนาการทางจิต" (ชลบุรี : จิตตภาวันวิทยาลัย, 2532). (อัคราเนนา)

⁴²สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์พงษ์ศักดิ์, เลขานุการจิตตภาวันวิทยาลัย, 10 ตุลาคม 2531.

⁴³จิตตภาวันวิทยาลัย, "โครงการอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน" (อัคราเนนา)

7. โครงการโรงเรียนพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เยาวชนมีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนา เป็นการส่งเสริมศีลธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชน เมื่อวิทยาลัยเปิดภาคการศึกษาแล้ว ในวันอาทิตย์วิทยาลัยได้จัดบริการรถยนต์บริการรับส่งเยาวชนในชุมชนรอบ ๆ วิทยาลัยให้มาเรียนที่วิทยาลัย วิชาที่เรียนมีทั้งความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม และดนตรีไทย⁴⁴

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของพระสงฆ์ ที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอมิตั้งนี้

อุษา ชัยโชติชัย ได้ศึกษาเรื่อง "การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในระยะปี 2432-2490" พบว่า ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความเปลี่ยนแปลงหลายประการในการจัดการศึกษาให้แก่พระสงฆ์ ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากการร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์กับรัฐ ในการจัดการศึกษาหัวเมือง การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในรัชกาลนี้มีการแบ่งเป็น 2 แบบ คือ การศึกษาปริยัติธรรมแบบเดิมและการจัดการศึกษาในรูปแบบของมหามกุฏราชวิทยาลัยกับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หลังรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาของคณะสงฆ์ได้แยกตัวออกจากการศึกษาของรัฐ เป็นผลให้การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์มีลักษณะมุ่งที่จะศึกษาทางด้านธรรมวินัย โดยมีการจัดตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง การศึกษาแบบนักธรรมได้เป็นพื้นฐานของการศึกษาของคณะสงฆ์มาจนถึงปัจจุบัน⁴⁵

สายทิพย์ จิตตมาศ ได้ศึกษาเรื่อง "บทบาทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย 2489-2526" พบว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง มีบทบาทต่อสังคมไทยหลายประการ คือมี

⁴⁴ สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์พงษ์ศักดิ์, เลขานุการจิตตภาวันวิทยาลัย, 10 ตุลาคม 2531.

⁴⁵ อุษา ชัยโชติชัย, "การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในระยะปี พ.ศ. 2432-2490" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้าบทคัดย่อ.

บทบาทในการจัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ให้มีความรู้ทั้งในทางศาสนาและวิชาการสมัยใหม่ และมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังได้จัดหลักสูตรให้พระภิกษุ ได้ออกปฏิบัติศาสนกิจในการพัฒนาชนบท โดยการ พัฒนาวัด พัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาจิตใจและพัฒนาสติปัญญา รวมทั้งการศึกษา ตลอดจนให้การบริการ และการสงเคราะห์ในด้านต่าง ๆ แก่ประชาชน⁴⁶

มนัส เกิดปรากฏ ได้ศึกษาเรื่อง "พัฒนาการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย" ผลของการวิจัย พบว่า⁴⁷

1. การศึกษาพระปริยัติธรรมในประเทศไทยเริ่มตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หลักสูตรเดิมของการศึกษาพระปริยัติธรรม แบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ บาเรียนตรี บาเรียนโท และบาเรียนเอก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมจาก 3 ระดับ เป็น 9 ระดับ หรือ 9 ประโยค ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2359 เป็นต้นมา ในปัจจุบันนี้มหาเถรสมาคมและกรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการรับผิดชอบสำนักเรียนพระปริยัติธรรมทั้งปวง

2. สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ดำเนินงานในรูปแบบสถาบันการศึกษาของสงฆ์ เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2436 โดยพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใช้นามว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ครั้นถึงวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2488 สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ทรงประกาศตั้งสถานศึกษาชั้นสูงในรูปแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้น ใช้นามว่า สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ประกาศใช้ระเบียบและหลักสูตรของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2489 และได้เปิดสอนตามหลักสูตรนี้แก่ พระภิกษุสามเณร เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2489 เป็นต้นมา

⁴⁶ สายทิพย์ จิตตมาศ, "บทบาทของวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้าบทคัดย่อ.

⁴⁷ มนัส เกิดปรากฏ, "พัฒนาการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาอุดมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้าบทคัดย่อ.

ส่วนมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นสถานการศึกษาของสงฆ์ได้สถาปนาโดยพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2432 ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ใช้นามว่ามหาธาตุวิทยาลัย ครั้นถึงวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2439 พระราชทานนามใหม่ว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์เฉลิมพระเกียรติในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2490 พระนิพนธ์ธรรม (ช้อย ฐานทตตเถร) พร้อมด้วยฉันทานุมัติจากที่ประชุมพระเถระผู้ใหญ่หลายรูปประกาศยกสถานภาพขึ้นดำเนินการในรูปมหาวิทยาลัยสงฆ์ ใช้นามว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเปิดสอนเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา

มูลเหตุของการจัดการศึกษาในรูปมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งนั้น เกิดจากพระเถระผู้ใหญ่เหล่านั้นมีความเห็นว่า การศึกษาของรัฐบาลได้ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงให้ทันกับวิทยาการสมัยใหม่อยู่ตลอดเวลา แต่การศึกษาของคณะสงฆ์ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพื่อให้เหมาะกับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง ในขณะนั้นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และแผนกธรรมได้รับการยอมรับจากสังคมไทยน้อยลง และรัฐบาลไม่ได้สนับสนุนมากนัก ดังนั้นจึงสมควรจะได้ปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์ เพื่อให้พระภิกษุสามเณร ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมควบคู่กันกับวิชาสามัญทางโลก จะ ได้มีความรู้ ความสามารถ รู้เท่าทันกับเหตุการณ์ในสังคมปัจจุบัน และเพื่อสนองพระราชประสงค์เดิมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระราชทานเป็นสถานที่ศึกษาพระไตรปิฎก และวิชาชั้นสูง

3. หลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งเป็นระบบเบ็ดเสร็จ ได้จัดหลักสูตรการศึกษาระดับต่ำกว่าอุดมศึกษา และระดับอุดมศึกษาไว้ในสถาบันเดียวกัน สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย ได้จัดหลักสูตรการศึกษาเป็น 2 ระดับคือ ระดับต่ำกว่าอุดมศึกษา ได้แก่ หลักสูตรบรรพศึกษา หลักสูตรบาลีสามัญศึกษา และหลักสูตรเตรียมศาสนศาสตร์ และระดับอุดมศึกษา ได้แก่ หลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต ส่วนมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดหลักสูตรการศึกษาไว้ 2 ระดับคือ ระดับต่ำกว่าอุดมศึกษา ได้แก่ หลักสูตรบาลีสาชิตศึกษา หลักสูตรบาลีอบรมศึกษา และหลักสูตรบาลีเตรียมอุดมศึกษา และระดับอุดมศึกษา ได้แก่ หลักสูตรประกาศนียบัตรครูศาสนศึกษา และหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร์บัณฑิต พัฒนาการของหลักสูตรการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งจะปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาให้สอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการและทบวงมหาวิทยาลัยอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้เท่าทันสังคมทางโลก

4. การบริหารงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง ตั้งแต่เริ่มดำเนินการในรูปแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์จนถึงวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2512 เป็นหน่วยงานเอกเทศ การบริหารงานใช้ระบบคณะกรรมการ ครั้นถึงวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2512 มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งได้ขึ้นสังกัดกับมหาเถรสมาคม เป็นต้นมา การบริหารงานภายในใช้ระบบสภามหาวิทยาลัย ประกอบด้วยกรรมการโดยตำแหน่ง และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ กรรมการโดยตำแหน่งจะมีเฉพาะฝ่ายบรรพชิตเท่านั้น กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิจะมีทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ โดยกรรมการฝ่ายบรรพชิตจะมีบทบาทมากในการตัดสินใจของการบริหารงานในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ส่วนกรรมการฝ่ายคฤหัสถ์จะเป็นเพียงที่ปรึกษาเท่านั้น โครงสร้างในการบริหารงานเช่นนี้อาจจะมีแนวโน้มว่าการตัดสินใจใด ๆ ในการบริหารงานก็ย่อมเน้นไปในทางพระพุทธศาสนาค่อนข้างสูง

5. บทบาทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งที่มีต่อสังคมไทย ได้แก่ การผลิตบัณฑิตส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุสามเณร มีภูมิลำเนาเดิมมาจากต่างจังหวัด ผู้ซึ่งมีโอกาสน้อยในอันที่จะได้รับการศึกษาในระดับสูงกว่าการศึกษาคณะมัธยม มหาวิทยาลัยสงฆ์จึงเป็นช่องทางเอื้ออำนวยประโยชน์ทางศาสนศึกษาแก่ผู้มีโอกาสน้อยเหล่านี้เป็นอย่างดียิ่งในสังคมไทย นอกจากนี้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองยังมีบทบาทในการให้บริการทางวิชาการพระพุทธศาสนาแก่สังคมไทยนานาประการ เช่น การเผยแพร่ธรรม การจัดทำนิตยสารธรรมจักรและพุทธจักร และจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

6. มหาเถรสมาคมได้รับรองวิทยฐานะ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งแล้ว เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2512 แต่รัฐบาลไทยยังไม่ได้รับรองวิทยฐานะชั้นปริญญาตรี ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งจนถึงปัจจุบันนี้ (พ.ศ. 2526)

7. คาดคะเนแนวโน้มที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งในระยะหลัง พ.ศ. 2526 ก็คือ รัฐบาลไทยอาจจะรับรองวิทยฐานะของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อาจจะเพิ่มสาขาสถานศึกษา หรือวิทยาเขตในต่างจังหวัดมากขึ้น

8. หลังจากที่ได้วิเคราะห์พัฒนาการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทยแล้ว จะพบว่าอิทธิพลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ครอบคลุมอิทธิพลทางด้านวิทยาการสมัยใหม่ ทำให้พระภิกษุสามเณรต้องศึกษาหาความรู้ เพื่อให้เท่าทันเหตุการณ์ของโลก อิทธิพลทางด้านการเผยแผ่ศาสนาคริสต์ที่เป็นแรงจูงใจให้พระเถระผู้ใหญ่หลายรูปในพระพุทธศาสนาที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพื่อศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ อิทธิพลทาง

ด้านระบบอุดมศึกษาของรัฐ ที่เห็นว่าระบบอุดมศึกษาของรัฐ ได้จัดตั้งขึ้น เป็นสิ่งที่คนนิยมศึกษากัน จึง ได้จัดตั้งวิทยาลัยสงฆ์ขึ้น เพื่อพระภิกษุสามเณรจะได้ศึกษาในระดับอุดมศึกษาและมีความรู้ทันสมัยขึ้น รวมทั้งกลไกทางการเมือง ในแต่ละยุคแต่ละสมัยที่มีผลกระทบต่อการทำงานของมหาวิทยาลัย สงฆ์ในด้านใดด้านหนึ่งด้วยเสมอ

9. การจัดการศึกษาในรูปมหาวิทยาลัยสงฆ์จะเกิดผลดีหลายอย่าง คือ พระภิกษุสามเณร มีโอกาสในการศึกษาเพิ่มมากขึ้น เพราะมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นการศึกษาของมวลชนอย่างแท้จริง อันเป็นการศึกษาแบบให้เปล่า นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยสงฆ์ช่วยปรับปรุงการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ของพระภิกษุสามเณรให้ดีขึ้น เพราะพระภิกษุสามเณรที่ได้รับการศึกษาย่อมจะมีความรู้ในการปฏิบัติ ติปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นผลดีต่อพระพุทธศาสนาและประเทศชาติ รวมทั้งมหาวิทยาลัย สงฆ์มีบทบาทในการสร้างพระภิกษุสามเณรให้เป็นผู้นำชุมชนและให้บริการด้านต่าง ๆ แก่สังคม

สุมาลี สุวรรณแสง ได้ศึกษาเรื่อง "ระบบบริหารการศึกษาฝ่ายสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ในประเทศไทย" พบว่า การจัดการศึกษาฝ่ายสงฆ์ เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เจริญขึ้น และพัฒนาการโดยลำดับจากสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้วางนโยบายจัดการศึกษา ตลอดจนอำนวยความสะดวกทุกด้าน การศึกษาจึงอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์

นโยบายในการจัดการศึกษามีความมุ่งหมายให้ศึกษาพระพุทธศาสนา เพื่อที่จะรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นการเสริมสร้างความสงบและสันติสุขให้แก่ปวงชน การบริหารงาน สมัยก่อนขึ้นตรงกับองค์พระมหากษัตริย์ และผู้สอนซึ่งได้แก่องค์พระมหากษัตริย์ พระมหาเถระผู้ใหญ่ นักปราชญ์ราชบัณฑิต ปัจจุบันเมื่อมีการก่อตั้งมหาเถรสมาคม การศึกษาของคณะสงฆ์ประเภทโรงเรียน พระปริยัติธรรม มีหน่วยงานรับผิดชอบคือ มหาเถรสมาคม กับกรมศาสนา ส่วนมหาวิทยาลัยสงฆ์ ทั้งสองแห่งนั้น มีสภาการศึกษาฝ่ายสงฆ์เป็นผู้รับผิดชอบ คือ สภามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย⁴⁸

⁴⁸สุมาลี สุวรรณแสง, "ระบบบริหารการศึกษาฝ่ายสงฆ์ในพระพุทธศาสนาในประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้าบทคัดย่อ.

เมธี พงศ์โสภา ได้ศึกษาเรื่อง "ปัญหาการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษาของสงฆ์"⁴⁰ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาคือ นักศึกษาและอาจารย์ในมหาจุฬาราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยเป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน 191 รูป และอาจารย์ที่สอนจำนวน 51 รูป รวมทั้งสิ้น 242 รูป เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามความคิดเห็นแบบมาตราส่วนประมาณว่า ผลของการศึกษาค้นคว้า พบว่า

1. นักศึกษาและอาจารย์ในมหาจุฬาราชวิทยาลัยมีความเห็นแตกต่างกันในด้านหลักสูตร ด้านอาจารย์ผู้สอน และด้านอุปกรณ์การเรียนการสอน โดยที่นักศึกษาเห็นว่าปัญหามากกว่าอาจารย์
 2. นักศึกษาและอาจารย์ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีความเห็นแตกต่างกันในด้านหลักสูตร ด้านอาจารย์ผู้สอน ด้านอุปกรณ์การเรียนการสอน และด้านสภาพแวดล้อม โดยที่นักศึกษามีความเห็นว่าปัญหามากกว่าอาจารย์
 3. นักศึกษาชั้นปีที่ 1-2 และชั้นปีที่ 3-4 ของมหาจุฬาราชวิทยาลัย มีความเห็นเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนไม่ต่างกัน
 4. นักศึกษาชั้นปีที่ 1-2 และชั้นปีที่ 3-4 ของมหาจุฬาราชวิทยาลัย มีความเห็นแตกต่างกัน เกี่ยวกับปัญหาด้านหลักสูตร อาจารย์ผู้สอน อุปกรณ์การเรียนการสอน และการวัดผลและการประเมินผล โดยที่นักศึกษาชั้นปีที่ 3-4 มีความเห็นว่าปัญหามากกว่าชั้นปีที่ 1-2
- นอกจากนี้ทั้งนักศึกษาและอาจารย์ทั้งสองสถาบันส่วนใหญ่เห็นว่า รัฐบาลควรรับรองวิทยฐานะ และควรเพิ่มงบประมาณให้สถาบันอุดมศึกษาของสงฆ์มากขึ้น อีกทั้งสถาบันควรจะได้มีการปรับปรุงการบริหารภายในสถาบันอีกด้วย⁴⁰

สวนา พรหมมณีกุล ได้ศึกษาเรื่อง "การศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย" โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่สุ่มได้ทั่วประเทศทั้ง 5 ภาค มีจำนวนทั้งสิ้น 2603 รูป เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามแบบตรวจสอบรายการ ผลของการศึกษาพบว่า ระดับการศึกษาของพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่างก่อนที่จะมาบวชเรียนทางพุทธศาสนานั้น ร้อยละ 80.30 มี

⁴⁰ เมธี พงศ์โสภา, "ปัญหาการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษาของสงฆ์" (ปริญญาโท วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2526), หน้า 210.

ความรู้เดิมต่ำกว่า ม.6 หรือ ม.ศ.3 จุดมุ่งหมายของการศึกษาของพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่างที่สำคัญที่สุดคือการศึกษาหาความรู้ ซึ่งมีมากถึงร้อยละ 43 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ในบรรดาผู้ที่มาบวชเรียนในกลุ่มตัวอย่างนี้ ร้อยละ 60.9 มีอาชีพกสิกรรม และเมื่อมาบวชเรียนแล้วจะพบว่าได้พยายามศึกษาหาความรู้ตามจุดมุ่งหมายที่ต้องการจนได้ความรู้ตามหลักสูตรทางธรรมตั้งแต่นักธรรมตรีขึ้นไปถึงร้อยละ 72 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด สำหรับผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้อบรมสั่งสอนและให้ความรู้ทั้งทางพระธรรมและทางวินัยสงฆ์นี้ร้อยละ 51.30 คือ เจ้าอาวาส ในเวลาว่างจากการเรียนมีร้อยละ 56.50 ของกลุ่มตัวอย่างจะทำกิจกรรมของวัด ทศนคติเกี่ยวกับหลักสูตรที่เรียนพบว่าร้อยละ 75.8 เห็นว่าเป็นหลักสูตรที่ให้ความรู้ดีนำไปใช้ได้จริง ความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์จากการเรียนการสอนที่ได้รับว่าใช้ใ้ในแง่ใดได้บ้าง พบว่าร้อยละ 69 เห็นว่าสามารถนำไปใช้ในการแนะนำทางธรรมแก่ผู้มีความทุกข์ช่วยพัฒนาสังคมและชุมชน ช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งเป็นการช่วยเหลือผู้อื่นเป็นการบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม อุปกรณ์การสอนและหนังสืออ่านประกอบสำหรับการศึกษาของพระสงฆ์มีประมาณร้อยละ 40-45 ของกลุ่มตัวอย่างเท่านั้นที่รายงานว่าเพียงพอ นอกนั้นไม่เพียงพอหรือไม่มีเลย ทศนคติต่อการศึกษาโดยส่วนรวมของพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่างแล้วส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์ดีมาก ร้อยละ 90 ของกลุ่มตัวอย่างที่รายงานว่าทำให้เข้าใจพุทธศาสนามากขึ้น และนำความรู้ไปใช้ได้จริง ๆ ร้อยละ 85 เสนอให้สอนทั้งทางโลกและทางธรรมด้วยกันไป ร้อยละ 74 เห็นควรให้ขยายการศึกษาของสงฆ์ให้สูงขึ้น⁵⁰

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจิตตภาวันวิทยาลัยนั้น เมื่อปี พ.ศ 2515 จินดาภา สายัณห์วิภลิต และคณะ ได้ทำการศึกษาสำรวจสุขภาพของสามเณรในจิตตภาวัน พบว่า สามเณรส่วนใหญ่อยู่ในวัยรุ่น มีความสมบูรณ์ปานกลาง มีโรคผิวหนังมาก มีโลหิตจางเกือบ 6 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งคณะผู้วิจัยเชื่อว่า ส่วนใหญ่คงมาจากพยาธิลำไส้ และสาเหตุทางโภชนาการ นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับสาเหตุที่สามเณรสึกเป็นจำนวนมาก (หลังจากที่ผู้วิจัยตรวจสอบสุขภาพของสามเณร เมื่อ ปี พ.ศ. 2515

⁵⁰ สวณา พรหมณีกุล, "การศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย" รายงานการวิจัย ฉบับที่ 4 (กรุงเทพฯ : ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2524), หน้า 5/5-5/7.

และต่อมา ปี พ.ศ. 2517 ผู้วิจัยพบว่าสามเณรสึกออกไปเป็นจำนวนมาก) นั้นมาจาก

1. สามเณรเหล่านั้นไม่ได้มีความศรัทธาอย่างแท้จริงที่จะมาบวชเพื่อศึกษาธรรม อาจเป็นเพราะการตัดสินใจให้มาของผู้ปกครอง ซึ่งไม่ทราบว่าชีวิตที่จิตตภาวันและชีวิตการบวชเป็นอย่างไร หรืออาจจะเข้าใจผิดว่ามีปริญญา อันจะเป็นบันไดเพื่อความก้าวหน้าทางโลก

2. สามเณรที่มาจากต่างชาติ มีความลำบากเรื่องภาษา ขนบประเพณี อาหาร อากาศ และต้องเรียนกับเด็ก ๆ กว่าตน ประกอบกับการปรับตนเองไม่ได้ทำให้เกิดความท้อแท้

3. อาหารประจำวันมีโปรตีนและไขมันต่ำ เนื่องจากเป็นเยาวชนที่กำลังพัฒนาทุกด้าน จึงน่าจะเพิ่มคุณค่าอาหาร และวิทยาลัยควรมีผู้มีความรู้ทางอาหารแนะนำโรงครัว

4. ระเบียบวินัยมาก ต้องเรียนหนัก พร้อมทั้งมีหน้าที่พิเศษ เพื่อส่วนรวม คนที่เกี่ยวข้องร้ายหวังสบายและไม่อดทนจึงทนไม่ได้

และผู้วิจัยได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับด้านการศึกษาว่า

1. หลักสูตรเป็นเรื่องทางโลกมากเกินไป การสอนจะต้องใช้ผู้ชำนาญ ทั้งในวิชานั้น และในทางธรรมด้วย จะได้สอนสั้น ๆ และรู้จักประยุกต์ ความรู้ทั้งสองด้านเข้าหากัน ให้ผู้เรียนเข้าใจวัตถุประสงค์ของการศึกษา

2. ผู้สอนเป็นฆราวาสมากเกินไป ทั้งเป็นสตรีก็มาก วิทยาลัยขาดผู้ช่วยที่มีความรู้ความสามารถ ทั้งทางด้านธุรการ ด้านการสอน ด้านวิปัสสนา และด้านบริหารต่าง ๆ

3. การปฏิบัติฝึกสมาธิเป็นประจํามีน้อยไป

4. สามเณรส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจเรื่องความสะอาดพอ จึงควรสอนสุขวิทยาส่วนตัว และส่วนรวม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น⁵¹

⁵¹จินดาภา สายัณห์วิกลิตและคณะ, "สามเณรจิตตภาวัน" รายงานการสำรวจสุขภาพ